

SECTION 6. AGRARIAN AND ENVIRONMENTAL LAW. LAND LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-17>

UKRAINIAN ENVIRONMENTAL AND LEGAL PRINCIPLES OF DISCHARGING OF POLLUTANTS INTO SURFACE WATERS

УКРАЇНСЬКІ ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СКИДАННЯ ЗАБРУДНЮВАЛЬНИХ РЕЧОВИН У ПОВЕРХНЕВІ ВОДИ

Uberman V. I.

*Ph. D. (Eng.), Leading Scientific
Researcher, Laboratory of Problems
of Water Quality Formation
and Regulation, Research Institution
«Ukrainian Scientific and Research
Institute of Environmental Problems»
Ministry of Environment and Natural
Resources of Ukraine
Kharkiv, Ukraine*

Уберман В. І.

*кандидат технічних наук, провідний
науковий співробітник лабораторії
проблем формування та регулювання
якості вод
Науково-дослідної установи
«Український науково-дослідний
інститут екологічних проблем»
Міндовкілля
м. Харків, Україна*

Vaskovets L. A.

*Ph. D. (Biol.), Professor, Professor
at the Department of Occupational
and Environmental Safety, National
Technical University «Kharkiv
Polytechnic Institute»
Kharkiv, Ukraine*

Васьковець Л. А.

*кандидат біологічних наук, професор,
професор кафедри безпеки праці
та навколишнього середовища
Національного технічного
університету
«Харківський політехнічний
інститут»
м. Харків, Україна*

Найбільш дієвим та ефективним українським еколого-правовим інститутом забезпечення якості поверхневих вод та умов екологічної безпеки при спеціальному водокористуванні є нормативне регулювання скидання забруднювальних речовин (РСЗР) зі зворотною водою. Українське РСЗР у поверхневій воді ґрунтується на застарілому принципі «*emission – immission*» (EIP), який розроблявся для одного ізольованого скиду (випуску) забруднювальних хімічних речовин (ЗР)

зі зворотною водою з точкових джерел. *EIP* використовує два правових регулювальних інструменти: цільовий та виконавчий. За Водним кодексом України (ВКУ) [1, ст. 1, 35] до першого виду інструментів належать нормативи екологічної безпеки водокористування або гранично допустимі концентрації (ГДК) ЗР, а до другого – нормативи гранично допустимого скидання (ГДС) ЗР зі зворотною водою. ***Нормативи ГДК за еколого-політичним принципом є єдиними для всієї території України.*** ГДС визначаються виходячи із ГДК і ґрунтуються на екологічних властивостях окремих ділянок водних об'єктів (зон змішування), що приймають зворотну воду: асиміляційній спроможності (АС) та самоочисній здатності [2]. У 1977 р. український *EIP* було вдосконалено шляхом переходу від одного ізольованого скиду до т. зв. «басейнового принципу розрахунку нормативів ГДС» (БПРГДС) [3]. ***За БПРГДС єдиним розрахунком охоплюються декілька скидів однієї ЗР, розташованих у географічному водному басейні або на його ділянці.*** Початкова мета застосування БПРГДС, викладена у скасованому акті [4, п. 2.14], полягала у досягненні «оптимального розподілу між водокористувачами маси речовин, допустимої до скиду зі зворотними водами у водні об'єкти басейну або його ділянки, що забезпечує мінімізацію сумарних витрат на досягнення ГДС». Залежно від критерію оптимальності у підзаконних нормативно-правових актах (ПНПА) визначено різні варіанти БПРГДС, але в усіх – ***екологічне явище АС розглядається як спільна корисна властивість водного об'єкта в межах, охоплених розрахунком, що підлягає розрахунковому розподілу між суб'єктами господарювання.*** В екологічних та водних законодавчих актах України поняття АС відсутнє, а вимоги до користування нею не встановлені, що перешкоджає застосуванню абзацу 1 ч. 1 ст. 152 Господарського кодексу України [5]: «Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, має право: експлуатувати корисні властивості наданих йому природних ресурсів <...>». Наразі АС визначається лише у рекомендаційному документі [2]. За БПРГДС в рамках єдиного розрахунку координується діяльність зі скидання ЗР певною множиною водокористувачів і здійснюється перехід від використання АС однієї локальної зони змішування (ЗР) до використання АС на усій протяжності розрахункової ділянки. При цьому взаємне розташування та форми ЗЗ до уваги не береться. Правові підстави такої діяльності створювалися ще Водним кодексом Української РСР [6], де у ст. 30 встановлювалися ***категорії «спільного» і «відособленого» водокористування:*** «Водні об'єкти можуть перебувати

у спільному або відособленому користуванні. При спільному водокористуванні водний об'єкт або його частина перебувають у користуванні кількох водокористувачів». Відособлене водокористування дозволялося за окремими документами, а спільне – здійснювалося за замовчуванням. **У ВКУ 1995 р. зазначені категорії водокористування відсутні.** Але БПРГДС, який передбачає спільне водокористування, залишався у тексті [4] до 2021 р. Сучасний рекомендаційний документ [2] перейняв БПРГДС і характеризує його як одну з «найважливіших концептуальних засад» визначення нормативів ГДС. За розумінням [2, п. 17 р. IV] прикметник «басейновий» стосовно РСЗР застосовується як ознака емісійних нормативів, отриманих шляхом, «який передбачає розрахункове визначення впливу всіх випусків зворотних вод до гідрографічної мережі на якість води в усіх контрольних створах, що знаходяться нижче за течією (для водотоків) або поблизу чи в цілому (для водойм), з урахуванням видів водокористування і відповідних їм норм вмісту і ГДК речовин у цих створах <...>». Але за ст. 49 ВКУ дозволи на спеціальне водокористування розробляються і надаються кожному водокористувачу **незалежно від інших** за їх власними потребами та запитами, а до відповідної заяви (клопотання) повинні додаватися «нормативи гранично допустимого скидання (ГДС) забруднювальних речовин у водні об'єкти зі зворотними водами (з розрахунком на кожний випуск (скид окремо)». При цьому зобов'язань до методу розрахунку ГДС у законі не встановлено, розрахункове коло водокористувачів басейну у випадку БПРГДС не визначено, а на водокористувачів не покладено ніяких вимог щодо спільних дій задля РСЗР. Негативний вплив такого, начебто «скоординованого» РСЗР, на екологічний стан водного об'єкта підсилюється через відсутність у прикінцевих документах стосовно ГДС [2, Додаток 1] та у дозволах на спеціальне водокористування [7] жодних згадок про інформаційне **об'єднання водокористувачів у розрахункову групу** для використання БПРГДС. Через це **від водокористувачів (крім найнижчого за течією) насправді залишаються прихованими факти застосування до нормативів ГДС в їх скидах** зворотної води штучно змінених загальнодержавних нормативів ГДК. Фактичні значення таких змін відомі лише організаціям-розробникам басейнових нормативів ГДС. Тому діяльність з РСЗР водокористувачів у басейні була і залишається екологічно та економічно не синхронізованою. Отже, до введення ВКУ 20.07.1995 р. використання БПРГДС відповідало вимогам тогочасного

законодавства, тоді як після *зазначеної дати режим спільного РСЗР втратить законодавчу підставу.*

Насправді управлінський зміст БПРГДС полягає у синхронізації спеціального водокористування певною групою (низкою, каскадом) водокористувачів та у координації скидання ними ЗР. Здійснення БПРГДС вимагає створення законодавчої можливості законної спільної діяльності водокористувачів з метою досягнення ними відповідного еколого-економічного компромісу і його сталого існування. Загальні правові підстави та законодавчі інструменти для реалізації такої можливості наведено у главі 77 Цивільного кодексу України [8], де визначаються стосунки між сторонами (учасниками) спільної діяльності. Предметом відповідного спільного договору може бути, зокрема, діяльність зі спеціального водокористування в частині РСЗР. Приклад організації подібної спільної діяльності демонструє модельний статут [9].

Отже, використання БПРГДС як головного українського еколого-правового інструменту сучасного РСЗР, не має належних законодавчих підстав. Усунення невідповідності можливе шляхом визначення у ВКУ режиму спільного РСЗР для послідовної групи (каскаду) водокористувачів.

Література:

1. Водний кодекс України. ВВР України. 1995. № 24. Ст. 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Методичні рекомендації з розроблення нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти із зворотними водами. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 173 від 05.03.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0173926-21#Text>
3. Уberman В. І., Васьковець Л. А. Правові особливості басейнового регулювання скидання забруднювальних речовин у поверхневі води. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2022. Вип. 4(56). С. 62–70.
4. Інструкція про порядок розробки та затвердження гранично допустимих скидів (ГДС) речовин у водні об'єкти із зворотними водами. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 15.12.1994 р. № 116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0313-94#Text>

5. Господарський кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 436-IV : станом на 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

6. Водний кодекс України: від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР : станом на 19.08.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Про затвердження форми дозволу на спеціальне водокористування та форми нормативного розрахунку водокористування і водовідведення. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 23 червня 2017 р. № 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0887-17#n15>

8. Цивільний кодекс України : від 16 січня 2003 року № 435-IV : станом на 01.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

9. Модельний статут організації водокористувачів: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2022 р. № 962 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-2022-%D0%BF#Text>